

FODOR ANDRÁS

Kodály Zrínyi szózatának első betanítása, 1955-ben

BESZÉLGETÉS VÁSÁRHELYI ZOLTÁNNAL

Idén, 1955-ben, rendkívüli értékkel gazdagodott a magyar zeneirodalom: Kodály Zoltán új, nagyszabású kórusművet alkotott baritonszólóra és vegyeskarra, Zrínyi Miklós költői erejű szövegének fölhasználásával.

A mű létrehozásában részint a véletlen segítette a szerzőt. Egy ízben Zrínyi „Török áfium”-ának néhány részletét hallotta rádióból. Ez az alkalom készítette arra, hogy ismét kézbe vegye a művet, mellyel diákkora óta nem foglalkozott. A továbbiakban, Zrínyi írásainak zenei témaként való fölfedezésében már ugyanaz a tudatos szándék ösztönözte, ami egész munkássága közben jellemezte őt, valahányszor nagy költőink, Balassi, Berzsenyi, Csokonai, Kölcsey, Vörösmarty, Petőfi, Ady Endre és mások írásaiban elmélyült. A költői hagyományban a saját zenei mondanivalójával kongeniálisat meglátó, lényegre megragadó érzék tette lehetővé ezúttal is, hogy Zrínyi szenvedélyes hangú prózájából – mely különben sok száraz adatot is tartalmaz – mesteri módon tudja kiválasztani a lírai és drámai szempontból leginkább áttüzesedett igéket; azokat a részeket, amiket leginkább átfűt a költői hév. S tette mindezt úgy, hogy néhány kisebb változtatást nem tekintve teljesen érintetlenül hagyta az eredeti szöveg nemesen hangzó régi magyarságát.

– *Vásárhelyi Zoltán, aki elsők közt láthatta az elkészült kompozíciót, a mű fogantatásáról, formarendjéről, zenei megvalósulásáról szólva, milyen fontos észrevételeit oszthatná meg velünk?*

– A *Zrínyi szózata* születéséről azt sem érdektelen tudnunk, hogy Kodály e kompozíciót – mely közel húszperces terjedelme miatt méltán mondható a zeneirodalom leghosszabb a capella kórusának – mindössze tíz nap alatt írta, 1955 elején, felesége betegága mellett. Mihelyt az első kottamásolatokba betekinthettünk, nyomban kiderült, hogy Kodály új alkotása nemcsak külső mérete, de belső értékei tekintetében is rendkívüli. Benne van eddigi munkásságának összes eredménye, de benne van az eszközök használatának minden eddigit fölülmúló tökéletessége is. Bővelkedik a legmagasabb és legmélyebb hangfekvésekben, technikailag nehéz menetekben, s minden korábbinál nagyobb szárnyalású szólamokban. S a gyakran adódó, merész harmóniak mindenütt a legcsekélyebb zavar, fátyolozottság nélkül, hihetetlen élességgel, tisztasággal szólalnak meg.

Különös jelentőséget ad mindennek a mű egészéből sugárzó, megrázó erejű tanulság, amit Kodály Zrínyi szövegén keresztül a mának mond el. Néhányan kifogásolták, miért ment vissza ennyire a régmúltba témáért, holott nagy kortársunk a török kiűzésére serkentő, a nemzet tunyaságát ostorozó Zrínyi szavaiban olyan társadalmi igazságot fejez ki, mely éppen a jelenben válik sorsszerűen fontossá. Kodály konzekvenciája is az, ami Zrínyié: ha a magyarság javít hibáin, olyan hőssé válhat, mely hősiesség által önakaratából minden nyomorúságból, bajból kinőhet. A mű tehát a nagy ügyszó méltó elszánásra sarkall, másrészt a nemzet jövőjébe vetett töretlen hitre tanít.

S ebben rejlik Kodály Zrínyi-értelmezésének időszerűsége, mérhetetlen erkölcsi ereje.

– *Mű és megszólaltatás e kettős jelentőségének tudatában bizonyára kivételes megtiszteltetésnek érezték, amikor Kodály a Zrínyi szózata előadását, betanítását a Magyar Rádió Énekkarára és Önre bízta. Föl tudná idézni a készülődés hangulatát?*

– Igen, a kórus tagjai késedelem nélküli nagy lelkesedéssel láttak hozzá a szólamok megtanulásához. Két-háromhetes gyakorlás után, szeptember elején kezdődtek az összpróbák. A betanítás tulajdonképpeni munkája itt, illetve ezt megelőzően kezdődött. A mű mélyebb megértése, az alaposabb tájékozódás végett a kórus számára négy előadást tartottam. Egyet a magyar történelem Mohácstól Zrínyi haláláig terjedő szakaszáról, másikat magáról Zrínyi Miklósról. Azután külön ismertettem „Az török áfium ellen való orvosság” teljes szövegét, s végül beszéltem arról, mit jelentett Kodály művészetében a nagy költőkkel való foglalkozás; megzenésített dalaiban, kórusaiban hogyan tudott a magyarság géniuszaival egygyé válni. Az együttes igen hálás volt ezekért az előadásokért, különösen a történelmi tények bővebb ismeretének vették nagy hasznát.

Az előadások után kezdődött a belső üzenet részletenkénti konkrét megjelenésének feltárása, az alkotó fantázia tettenérése. A tanítás munkája itt vált igazán fontossá. A szerző ugyanis zenében árulta el, mit hogyan értelmez; az előadóművésznek is ezen keresztül kell megtalálnia a mondanivaló lényegét; s e törekvésben legfőbb eszköze a zenei gondolat részletes alátámasztása, megmagyarázása. Segíteni kell az énekeseket abban, hogy egy-egy helyzetet minél erőteljesebben éljenek át, hogy a művészi mondanivaló mögött rejlő okok, körülmények, összefüggések minél érzékletesebben, minél pontosabban jelenüljenek meg bennük. Kiváltképp szükség volt erre ez esetben, mert a szokottnál is nagyobb gondolati bázis kell ahhoz, hogy a lakonikus, szinte minden pontján drámai szöveg kellő erővel, valósággal vulkányszerűen törjön ki az énekkarból.

– *Hogyan, milyen módszerrel sikerült a szólistát és a kórust az énekelt szöveg sokféle megjelenítésére ösztönözni; a mű zenében rejlő drámáját a különféle szituációkhoz igazítani?*

– Az énekesek általában hajlamosak arra, hogy egyforma »espressivo« hangon énekeljenek. Elmagyaráztam nekik, hogyan lehet az »espressivo« többféle is: egyszer dacos, máskor kihívó, ismét máskor bárszonyosan részvételtjes. Ennek megértésével az énekesek hangja beláthatatlanul sokszínűvé változott. Ismeretes a Sztanyiszlavszkij-féle rendezési elv, mely nem elégszik meg a színtelen szöveg többféleképp való mondásával, hanem arra törekszik, hogy a színész pontosan tudja, ízig-vérig átélje a szituációt. Ezt igyekeztem megvalósítani a kórossal is. Enélkül például lehetetlen meggyőzővé tenni Kodály merész zenei fordulatát, ahogy egy helyütt Zrínyi szövegébe beiktatja Vörösmarty Szózatának sorát, Egressy Béni dallamával („Az mi nemes szabadságunk az ég alatt sehol nincs, hanem Pannóniában – A nagy világon e kívül nincsen számodra hely”). Ha azonban az énekes megérti, milyen hatalmas eszmei perspektíva nyílik a »Pannóniában« három akkordjából, akkor a decrescendóval érzékeltetni tudja a Kodály által kívánt átmenetet is – valóságból a révületbe – úgy, mintha a költő Zrínyi megálmodta volna a majdani Szózatot.

Az ének csak ilyen fantáziamozgató gondolatébresztéssel válik igazán tartalmassá. Annál a megrendítő részletnél, hogy „Ez a rettenetes Sárkány a török, már Váradot, Jenőt elvette...” hiába mondanám, hogy itt, crescendo!, itt, hangsúlyozni! – a mondanivaló súlyát csak akkor veheti magára az előadó, ha tudja, mit jelentett Zrínyi számára a II. Rákóczi György okozta végzetes csalódás, akiben mint leendő nemzeti királyban bízott, s akinek szerencsétlen lengyelországi vállalkozása következtében a török Váradot is elfoglalta, s tatár rabságba hurcolták az erdélyieket.

A kórusnak látnia kell az egész korabeli történelmi helyzetet, az európai katasztrofát, amit Erdély elvesztésének lehetősége akkor jelentett, s ez egyben eleve kizárja mindenféle mellékgondolatok, az irredenta belemagyarázás szándékát is.

Meggyőződésem, hogy az igényes előadóművészet csak ilyen körülmékek között érheti el célját, ellentétben a felületi cukrozás, szózás, paprikázás különféle mesterkedéseivel, mik csak formalista szemfényvesztést „eredményezhetnek”. Ha az előadó a művészi gondolat legbelsőbb lényegét bontja ki, a zene megvalósíthatja a szerző rejtett szándékát is. A tanulás és a tanítás munkája így válik igazán élményszerűvé, így lesz maga az előadás is élmény.

– *Tudna-e még példákat említeni a részletek kidolgozásának hasonló szellemű megoldásaira; melyek voltak azok a dramaturgiai vagy technikai gondok, amikre, mint kritikus pontokra, nagyobb figyelmet kellett fordítaniuk?*

– Annál a résznél, ahol a szülő Zrínyi véresen gúnyos, szarkasztikus nyilatkozását énekli: – „Úgy hallom, Brazíliában elég pusztaság van, kérjük spanyol királytól egy tartományt, csináljunk egy kolóniát, legyünk parasztok” – a kíséret szólamok la-la-la-jában arra ügyeltünk, hogy ez már a spanyol királyi udvar könnyű, léha vérű mulatozását érzékeltesse, Kodály pokoli erejű megjelenítő szándéka szerint, úgy, mintha Zrínyi itt léprecsalná önfeledt honfitársait, míg aztán az idézett szöveg befejező frázisát követő „a!” felhőrdülésében ki nem jőzanodnak ismét.

A mű egyik legemelkedettebb pontján, a Debóra énekénél attól kellett félni, hogy a fúgaszerűen kapcsolódó szólamok mechanikussá válnak. Ezt megelőzendő, ezúttal is szükségesnek tartottam ismertetni: ki is volt Debóra, hogy ez az izraeli jósnő, Izrael egyik bírójaként i. e. 1000 körül megverte a kánaáni Sisera hadait, s e győzelem után – amint följegyezték – énekben dicsőítette a vele diadalmaskodókat, elátkozta a csatából távolmaradtakat.

A Debóra–Zrínyi szimbólum párhuzamának mély átélése lehetővé tette, hogy ez a részlet teljes himnikusságában bontakozhasson ki, s az itt nyert lendület segített abban is, hogy a továbbiak során az igazak megdicsőüléséről éneklő kórus azzal a vakító, ragyogó pompával tudja megjeleníteni a tündöklő napot, amilyen fenségessé és mesteri Kodály alkotta meg e témát a hatalmas erejű végső fokozással.

A kórusmű tanulásának természetesen megvoltak a maga szorosabban szakmai problémái is. A technikailag nehezebb részeket többször ismételtük, de bajlódásnak, küszködésnek a próbák során nyoma sem volt. S ez nagyrészt a kórus odaadó munkájának köszönhető. Jellemző, hogy a hangszalakat meglehetősen próbára tevő új és új gyakorlásában alig lehetett visszafogni a kórust, holott köztudomású, hogy a hivatásos énekesek eléggé vigyáznak a hangjukra.

– *Kodály részt vett-e a próbákon, s jelenléte milyen hatással volt az előkészítés munkájára?*

– Októbertől kezdve néhányszor meglátogatta az együttes próbáit. Jelenléte mindig inspirálólag hatott. Néhány kisebb tanácsot is adott, és láthatóan elégedett volt a mű értelmezésében mutatkozó nagyvonalúsággal. Tetszett neki a kórus lényegre tapintó lelkesége, mely a partitúrát már ekkor képes volt élővé tenni.

– *A technikai problémákon túl van-e a Zrínyi szövege előadásának egyéb kompozíciós szerkezetben rejlő kockázata?*

– Kétségtelen, hogy az előadást mindenkor megnehezíti a benne levő, kíséret nélküli baritonszólo. Palló Imre azonban – aki Kodály kifejezett kívánságára vett részt

az előadásban – kitűnően látta el feladatát. Szólista és kórus közös érdeme, hogy összhangban tudtak maradni; a szokásos »esés« helyett inkább mindig 1/4 hangnyit »felhúzódtak«.

Általában elmondhatom, hogy a kórossal és szólistával való közös munka igen élvezetes és örömteli volt. S végül meg kell vallanom, hogy a *Zrínyi szózata* nekünk szóló meleg ajánlása is igen jólesett a különben szűkszavú Kodálytól.

Dicséret illeti a Magyar Rádió vezetőit, hogy Kodály iránti tisztelettől áthatva mindent megtettek a sikeres bemutató érdekében, s a betanulás idején a más irányú elfoglaltságok alól mentesítették a kórus tagjait. Dicséretes továbbá a zeneművészeti főiskolások önkéntes buzgalma, akik a viszonylag kis létszámú rádióénekkart kiegészítve hozzájárultak a mű Kodály 73. születésnapján rendezett első nyilvános előadásának sikeréhez.

PAPP GYÖRGY: SZŐLŐHEGYEN KERESZTÜL...